

BERGVERKSHISTORIE PÅ HADELAND

- sett i et genealogisk perspektiv

av Rune Arenfeldt Berg

2009-2013 var jeg som frivillig på Hadeland Folkemuseum opptatt med å forske, samt skrive boken «Bergverk på Hadeland : en glemt historie om mennesker og malm». Den er mye formet av min innfallsvinkel, den genealogiske, som jeg herved gir leseren noe begrep om hva består i.

DEN GENEALOGISKE INNFALLSVINKEL TIL EN HISTORISK FREMSTILLING

Forfar Henrik Michelsen i bergverksuniform 1827. Maleri i privat eie.

Jeg begynte som genealog svært ung. Kun 10 år gammel ble jeg fanget av den muntlige fremstilling som mine besteforeldre (samt tanten til min bestemor) presenterte. Kanskje var jeg forutbestemt til å bli opptatt av sammenhengen mellom skriftlig fremstilling og den muntlige overlevering? Min far var boktrykker, jeg fikk navnet Rune – etter runer som vi kan si er bokstaver printet i stein. Etternavnet er Berg. Nåvel. Mine besteforeldres fortellinger strakte seg bakover – ikke bare var min bestemor født i det attende århundre, men deres fortellinger strakk seg så langt bak som inn i det 17de århundre! Det var nesten svimlende, og det har slått meg at jeg allerede da ble opptatt av å forsikre meg om at det fantes en sammenheng mellom det de fortalte – og det man kunne finne dokumentert? Jeg debuterte uansett kun 10 år gammel på Statsarkivet i Oslo som den gang lå i Kirkegata. Der var jeg relativt godt kjent nemlig; min fars boktrykkeri var ikke så langt unna å være Statsarkivets nærmeste nabo. Der dukket navnene opp, riktignok annerledes enn det de lød i

bestefar og bestemors fortellinger, men de var seg like ja. Krestjan var Christian, for eksempel. Dette ga startskuddet til et liv med genealogi. Om ikke «Berg'et» kom med en eneste gang, så kom det; jeg fikk kontakt med Bergverkhistorie for første gang gjennom mine forfedres forhold til Kongsberg Sølvverk. Det ble en reise tilbake i århundrene, og en alt større forståelse for hvilken stor betydning bergverket hadde. Vi kan sammenligne den med den betydning oljeeventyret har i dag, og da forstår jo alle hva det dreier seg om.

I tillegg, og hele tiden med min genealogiske innfallsvinkel, ble jeg svært fascinert av alle de glemte menneskenes historier. De lot seg finne! Som alle genealoger vet, lar denne historien seg lese gjennom dokumenter av forskjellige slag. Det går an å finne ut helt konkret hvor de bodde, hvor de arbeidet og hvilke økonomiske omstendigheter som ga rammer til livene deres. Genealogien ga meg ikke bare stunder i spenning, det ga mening. Jeg kom inn i historien (den med stor H) kunne jeg kjenne, mens jeg helt i den andre enden kunne savne en gjenfortelling, en muntlig form, og lekte ofte med tanken at jeg burde fortelle selv. Men lenge, lenge var jeg ikke annet enn genealog på hobbybasis, og skriveingen var ikke annet enn uendelige notater som jeg lærte å organisere.

Jeg ble jo aldri historiker i det virkelige livet, eller jeg ble det allikevel. Akademisk sett har jeg gjennomgått historie grunnfag, men aldri tatt noen eksamen, kun i sosiologi, ved siden av forberedende. Jeg er derimot utdannet bibliotekar (som virkelig betyr at jeg organiserer). Jeg har min

genealogiske bakgrunn helt «off record», men det er den som romsterer og hele tiden den som skaper nysgjerrighet, vet jeg. Som ikke minst slo til da jeg flyttet til Hadeland i 1995. I nabolaget hadde jeg, viste det seg hele tre gårder som hadde hett eller tidligere var blitt kalt Hytten. Så visste jeg at man på Kongsberg snakket om smeltehytter. På samme tidspunkt hadde jeg begynt å fremstille egenproduserte små artikler der det genealogiske historiefortellerståstedet ble utviklet. Det var vel

En «Hyttens Werck»-ovn på Norsk Folkemuseum, stadfestet lagd av Hakadal jernverk, men var den egentlig det? Fotografiet er hentet fra Digitalt museum

også denne virksomheten som førte til at jeg helt konkret begynte å samle på Hadelandshistorie. Der kom bygdebøkene til, der kom årbøkene, jubileumsbøkene, utklippte avisartikler. Der kom også samtalene til. Ja, rent tilfeldigvis hørte jeg historien om Hyttefossen og jernovnsverket. Men også det faktum at ingen ville tro på historien! Et ovnsverk på Lunner? Nei, nei. Selv om den hadde eget navn, nemlig «Hyttens Werck». Den må ha blitt støpt på Hakadal, sa ekspertisen.

MIKROHISTORIENS PLESS I HISTORIEFAGET

I 2009 begynte jeg å arbeide frivillig på Hadeland Folkemuseum. Første året arbeidet jeg og kollega **Knut Holm** med å digitalisere samt organisere tidligere ordfører Amund Gulden (1823-1901) og hans boksamling. Da jeg som en finale til dette arbeidet ønsket å skrive en artikkel om Gulden, kom jeg i kontakt med Randi Bjørkvik (1918-2007), ikke henne personlig, men gjennom

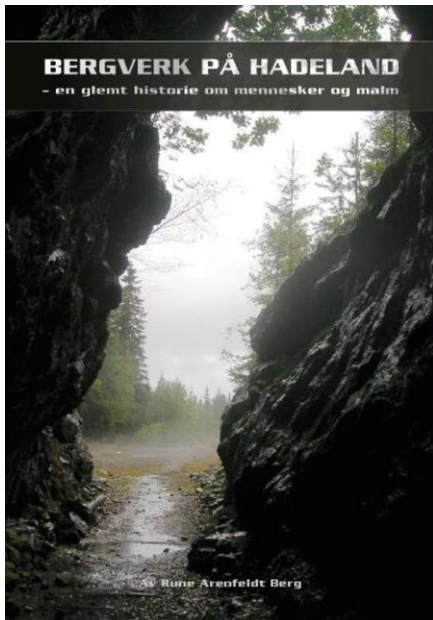
hennes arkiv som finnes der på folkemuseet. Det viste seg at det også eksisterte et ferdig manuskript om Gulden gård skrevet av henne, der jeg kunne se hvordan Bjørkvik benyttet et ferdigsamlet materiale i fremstillingen sin. Det slo meg at

Bjørkvik var profesjonell, og at hun likefrem hadde en nærhet til stoffet sitt som det er sjelden å finne hos mange historikere. Som genealog har man lest og gjort seg kjent med en uendelighet av lokalhistorikere og andre historikers tekster; man vet både å nyttiggjøre seg mange, samt unngå andre (selv om man lider seg igjennom). Svært ofte skyldes lidelsen at de er så tydelig opptatte av «de store»s historie; man merker det ikke minst på hvordan de forbigår de såkalte «fattige» av «almuen»s sørgelige forhold. Men ikke hos Bjørkvik!

Så ble jeg klar over at Bjørkvik spilte en rolle i historiefagets utvikling i etterkrigstidens Norge. Hun var del av en historisk bevegelse – den lokalhistoriske – mikrohistorien – eller også beskrevet som «*historien sett nedenfra*». Mannen hennes Halvard Bjørkvik fortalte mange år seinere i et intervju med Lokalhistorisk magasin i 2009: «I 1950 var Randi Kleiven sekretær for Andreas Holmsen og Stein Reinton dei ledande i den lokalhistoriske rørsla, og gjennom dette vert eg også kjend med Randi ...» Andreas Holmsen (1906-1989) er kjent som forfatteren av «Norge i de eldste tider til 1660». Symptomatisk ble denne boken pensum på Universitetet i hele 60 år. Ved å lese historiske kilder om gardenes historie åpnet Holmsen opp en verden der **den norske bonden** fikk en plass ved siden av kongen og hans menn. Holmsens «gardshistorie» og hans «program» - boka «**Utarbeiding av gardshistorie**» utgitt i 1948, ble selve «bibelen», og Bjørkvik skrev i sitt store arbeid i 1970 i artikkelen «**Gards- og slektshistorie 1920-1969 : Undervegs mot den konkrete og levende gardshistorie**»: «Holmsens gardshistorie representerte noe helt nytt ... Holmsen nyttet 1500 og 1600-tallskilder til å kaste lys over eldre tilstand, ved et retrospektivt studium ... Holmsen gikk også nye veger i gardshistorien, ved å se grend, gard og plass i samspill, som små samfunn innordnet i større.»

I samme artikkel blir vi også klar over Bjørkviks store ønske for sitt eget arbeid med bygdehistorien på Hadeland, nemlig at hun ønsker å fremstille **husmannens** historie. En del av Randi Bjørkviks arkiv som hun utarbeidet etter at hun så skandaløst fikk sparken i Hadeland, er i dag digitalisert (Hans Anders Bergsrud, DVD 2003-2009). Her fremstår så helt tydelig dette arbeidet hun ønsket skulle bli Hadelandsbygdene til del, nemlig en «demokratisk» fremstilling: «... *Ingen vil behøve å hovmode seg over sitt opphav, og ingen behøver skjems, for det er store og små i alle slekter, gode og onde, rike og fattige ...*».

BOKPROSJEKTET TIL BERGVERKSHISTORIEN PÅ HADELAND

Omslaget til boka «Bergverk på Hadeland», utgitt av Randsfjordmuseene 2013.

Da jeg dels ved å bruke, og systematisere Randi Bjørkviks arkiv samt Bergverkmuseets eget arkiv, satte jeg i gang et stort arbeid der jeg primært ønsket å fremstille bergverkshistorien på Lunner. Ledelsen for Randsfjordmuseene hadde tro på prosjektet, selv om arbeidet kom til å ta mye lenger tid enn det jeg hadde tenkt. Det gjør gjerne det! Bergverkshistorien lot seg heller ikke begrense til ett sted (som for eksempel Lunner); det måtte bli Hadelandshistorie. Jeg hadde imidlertid en fast plan der disse tre prinsippene ble holdt hellige.

1) Prinsippet der jeg ønsket jeg å videreføre min genealogiske tilnærming. Jeg hadde sett så tydelig at jeg med Randi Bjørkviks arkiv hadde et ståsted hvor bergverkshistorien så og si fikk sine menneskelige trekk. Dette kombinert med min egen forskerkunnskap som genealog kunne gi meg det jeg trengte, håpet jeg.

2) Sekundært visste jeg at jeg var nødt til å bese alle stedene som var innebefattet i bergverkshistorien. Da jeg i daværende avdelingsleder ved Hadeland Bergverksmuseum

Rune A. Fredriksen hadde arkeologisk ekspertise (inklusive imponerende geologiske kunnskaper), utgjorde snart kollega Knut Holm og undertegnede en trio som snart var høyt og lavt over hele Hadeland. At man faktisk rent fysisk har vært på alle stedene man siden skal beskrive, vil jeg betrakte som en utvilsom stor fordel!

3) For det tredje ønsket jeg ytterligere arkivtilfang, for jeg merket at Randi Bjørkvik i sin forskning ikke hadde tatt høyde for bergverkets eksistens spesifikt. Ikke at hennes innsamlede data er uten bergverk, for den finnes implisitt, men den er ikke utdypet. Den er ikke sett som en egen påvirkningsfaktor. Jeg måtte dermed til originalkildene, jeg måtte til arkivene, Statsarkivet, Riksarkivet, jeg måtte til Sognsvann.

Arbeidet tok meg tre år. Siste året med en redaksjon; inklusive **Solfrid Myhre**, nåværende avdelingsleder for Hadeland Bergverksmuseum og ikke minst med store kunnskaper om middelalder, geografi, genealogi og geologinteressert (og skolelærer) **Per Otto Asak**, bosatt på Grua og endelig Knut Holm min primære samarbeidspartner som utviklet bokens register. Det var et arbeid som slettes ikke er endelig: Historie er alltid underveis. Men forsøksvis ønsket jeg selvsagt å gjøre boken til det vi kan kalle et standardverk, et verk andre kan benytte som referanse etter meg.

DET BERGVERKHISTORISKE HADELAND: EN OVERSIKT

Jeg vil i det følgende forsøke å sammenfatte den hadelandske bergverkshistorien, for deretter å se nærmere til de forskergrep jeg benyttet meg av, samt de fremtiden kan bringe. Bergverkshistorien har ganske tydelig fem forskjellige faser, som hver i sær forteller noe om tiden de utspilles i. Men aller først noen ord om bergverkshistoriens lave status. Man merker den fortsatt! Boken min er ikke blitt forbigått totalt her på Hadeland, men det er heller ikke langt unna. Man kan undres over om det er noe som sitter fast? Da historikerne samlet seg om å skrive de hadelandske bygdens historie på 1930-tall, lot de bergverkshistorien komme til, men med atskillig skepsis kan det virke som.

Sammenlagt ble den påspandert noen ytterst få prosentdelers plass gjennom kontrollør Knutsens arbeid¹. Historikeren lektor Dagfinn Westberg skrev i sin gjennomgang av Hadelands historie 1500-1875² at «den (bergverk) aldri var lønnsom», og dermed fant han ingen årsak til å si så mye om bergverket generelt heller. Så ble resultatet som en lokal forfatter Stein Buan har skrevet:

«Historieskriving på Hadeland har dessverre dreid seg mye om allmenning, Løvenskiold, kirker, store gårder, ku og gris, lite om bergverk og jernbane.» Dette er i så fall en fallitterklæring, og ikke minst kunnskapsløst.

Vi kan begynne med Westberg; for om «manglende lønnsomhet» for eierne av bergverket var et faktum, hva skal vi si når bergverket allikevel ga arbeid til hundrevis av hadelendinger – er det uviktig? Bergverkshistorien på Hadeland involverer til og med Kongsberg Sølvverk; en overraskelse selv for historikerne i Norges Bergverksmuseum på Kongsberg; et Sølvverk på jakt etter bly i to omganger. Norges rikeste mann Bernt Anker, investerte etter sigende 136.460 riksdaler i Blyverket i sin tid, en fortsettelse av arbeidet Sølvverket startet. Det kan for bergverkets del være på plass med å stille et lite apropos til Buans bemerkning om «bergverk og jernbane»: Hadde jernbanespolet kommet inn i våre daler uten eksistensen av «Hadeland Bergverk», da jernbanen var diskutert på Stortinget? Det var uansett Hadeland Bergverk som ble brukt som argument *for* jernbanen. Jordbruket alene hadde intet argument. Skogbruket hadde et argument (med godseierne) om et fraktbehov, men tilstrekkelig, alene? Neppe. Jeg regner at en fremstilling av historien for bergverk på Hadeland har disse hovedfasene:

A – Jernmalm - utvinning i tiden før «svartedauden», i det vi kaller senmiddelalder, eller førreformasjonstid.

B – Jernmalm - utvinning i tiden etter 1537, da tyskerne kom, eller i etter reformasjonstid.

C – Utvinning av kobber, bly – samt videre jernproduksjon fra 1600-tall til 1800-tall.

D – Utvinning av sink med «Hadeland Bergverk», eller Nysetergruvene.

E – Kalkutvinning i årene 1910-1971, som begynte først på Grua, men som siden kom til Kalvsjø.

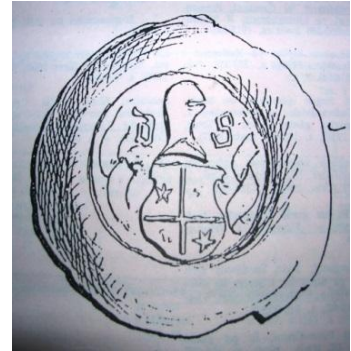
¹ Kontrollør Knutsen skrev delen «Bergverk og Industri» i «Bygdens historie», bind II.

² Dagfinn Westbergs del er å finne i bind IV.

NOEN KOMMENTARER TIL DE FORSKJELLIGE FASENE

A – Jernmalm i førreformasjonstid

Bergverk på Hadeland viser seg å tilhøre den eldste prosessuelle virksomhet i Norge med oppstart mye tidligere enn antatt. Et skinnbrev fra 1475 aktualiserer begrepet «Hyttonæ» som en virksomhet gitt av kongelige privilegier til produksjon av jern. Tidligere har man ment at jernproduksjon i Norge startet med tyskernes ankomst til Norge i 1537 med Hans Glaser i spissen. Tingbøkene fra 1600-tall forteller at «Hyttonæ» knyttes til senmiddelalderens store familie på Lunner – Dyre Sevaldsson-ætta, da odelsretten utredes. Denne familiens plass i

Dyre Sevaldsson-ættas våpenskjold

bygdenes historie gis herved all mulig årsak til å diskutere; både sett i et genealogisk perspektiv som i et bergverkhistorisk. Hytte = smelte, og «Hyttonæ» innebærer 3 gårder ved Elgsjøen i Søndre Oppdalen, samt Hytten i Hakadal, senere Hakadal jernverk. For oss blir «svartedauen» den store markøren. Vi berører den vanskelige oppgaven som består i å rekonstruere middelalderen, og spørsmål som: Hvor mange folk bodde i de sydlige strøk i sør Lunner? Kirkestrukturen vi ser med Hovland kirke og kirken ved Omdalsvatn, samt de ødegårdene som er registrert i de sydligere strøk, vitner om en virksomhet som nødvendigvis fikk et alvorlig støt med svartedaudens utradering av befolkningsmengden. Skinnbrevet 1475 forteller dermed om «Hyttonæ»s gamle posisjon i tiden som ligger *bakenfor* svartedauden (selv om det ikke sies spesifikt); en posisjon man forsøkte å gjenopprette. Det er også interessant å legge merke til at skinnbrevet som omhandler det gamle privilegium gitt «Hyttonæ» i en annen tid, gjentas med å bli lest opp på tinget på 1670-tall, da annen privat bergverksvirksomhet var aktuell.

B – Jernmalm i etter reformasjonstid, med tyskerne.

Formen bergverkhistorien fikk med dansk kongens benyttelse av tysk eksperthjelp fra og med 1537, skaper et skarpt skille, men kanskje ikke helt i den retningen vi forestilte oss i mange år. Nemlig at det var med tyskernes kunnskap vi virkelig fikk tilegnet oss gruvekunnskap i landet. Man ser helt bort i fra den tidligere orientering mot Sverige i dette. Kongene i førreformasjonstid var jo orientert mot Sverige, og Sverige *hadde* nettopp kunnskaper om utvinning og smelting av jern. Hvorfor skulle ikke dette tilfalle oss? Så kan man lese ut av de dokumenter som vi endelig får med tyskerne (og som i stort monn mangler i fase A), at de (tyskerne) i Hadeland kom til et strøk som *hadde* en gruve. Som vi også kan se i diverse funn, både ved Hyttene i Oppdalen, samt ved Sveselva syd for Malmgruben (Grua) har disse vært fungerende smeltehytter.

Følgen av tyskernes inntredelse får vi med utviklingen av et hovedverk; ikke i Hadeland, men på Hakadal. Ikke uten at det faktisk får navnet «Hadeland jernverk» i begynnelsen, kanskje ikke så rart da det hentet all sin malm fra nettopp Malmgruben, eller «Den store Hadelandsgruben». Men all virksomhet med tyskerne på 1500-tall viser en tydelig svakhet: De er avhengige av innført arbeidskraft. Vi får ikke tilstander som i Telemark riktignok der folket reiste seg i motstand mot det de oppfattet som inntrengere. Kanskje kan dels ødetilstanden etter svartedauden som folkets tidligere erfaringer med bergverksdrift, forklare hvorfor vi ikke får lignende tilstander på Hadeland?

C. Utvinning av kobber, bly, samt videre jernproduksjon mellom 1600 – 1800-tallet.

Faksimile aksjebrev for «Det Kongl. Allernaadigste octroierte Hadelandske Sølv-haltige Blye-Werck» fra 1737 – funnet på Riksarkivet, Sognsvann.

De bergverkhistoriske fasene på Hadeland begynner med jern, men på 1600-tallet kommer både kobberet og blyet til. Vi kan dermed snakke om en kobber og en blyfase. Sistnevnte styrt av Kongsberg Sølvverk, også når blyutvinningen gjentas på 1740-tallet, og helt til slutt ender ut i Bernt Ankers «Blyverket» ved Myllselva på tidlig 1800-tall. Kobberfasen på 1600-tall innebærer to spennende utvinningssteder: Brattholt ved Mylla i sør, og Sør-Bjørke ved Brandbu i nord, med ditto nærmest

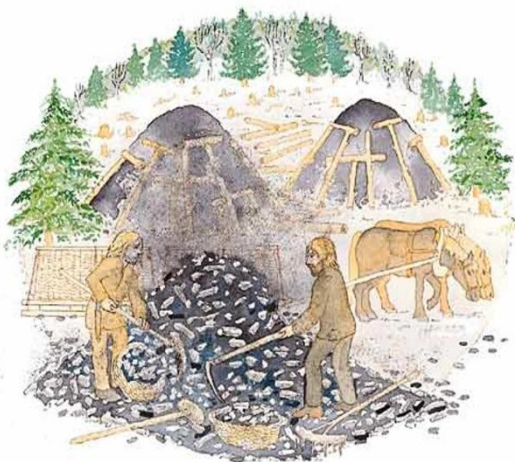
myteomspunne historier. Den innebærer finnes plass i historien, den andre innebærer et mysterium; hvor ble den av gruva som kobberslageren (som ble grunnrik)

gjemte før svenskene i Den store nordiske krig dro inn i Hadeland? Danskekongens initiativ angående malmuthenting fikk seg en real støkk på 1500-tallet; den tok seg ikke opp igjen før 1600-tall. At den også fulgte konjunktorene i verdenssituasjonen der Spanias oppdagelse av Amerika skapte en oversvømmelse av malm til resten av Europa, skal vi ikke se bort fra. Men med oppdagelsen av sølv på Kongsberg, og en intensivert søken etter kobber i hele landet (med Røros som følge), fikk vi de bergverkhistoriske høydepunkter i Norge. Sølvverkets interesse for bly skyldes selvsagt den mulighet blyet gir for å fremstille sølv. Rent dokumentarisk begynner vi endelig å få rikholdige kilder som kirkebøkene i Lunner fra 1717. Tingbøkene har vi hatt for store deler av 1600-tallet slik at mye av historien vi her omtaler, kan belyses ved hjelp av genealogisk forskning.

D. Utvinning av sink med «Hadeland Bergverk» eller Nysetergruvene

Bergverkhistorien følger også Hadeland inn i moderne tid med sinkgruvene på Nyseter (før nevnte («Hadeland Bergverk»)), og den endelige fastsettelsen av Grua som selveste bergverksstedet, som vi kan si. Grua har jo i sin tid fått navnet utledet av stedsnavnet «Malmgruben»; kjent som gruva Hans

Glaser mutet i 1537, siden en hovedleverandør av jern til Hakadal jernverk i en årrekke til ut på 1800-tall. Men det såkalte «Oslofeltet», en geologisk kontaktzone som Hadeland er en del av, viste seg å være gavmildt; noe lokale krefter ble mer og mer klar over - slik at vi ser en hadelandsk valfart nærmest ut i skogene, ut i de hadelandske randsoner på jakt etter spennende malm.

Kullmiler, illustrasjon til siden www.skogkurs.no.

E. Kalkutvinning i årene 1910-1971

Denne sistnevnte – og sikkert overraskende interessen, som motsier så tydelig Dagfinn Westberg og de andre historikerne på 30-tallets ståsted, må være da lokale entreprenører satte i sving kalkverkene for fullt.

Kalkverkene i Lunner på Oppen, Svenbalrud, Linstad, Hallumskogen, Skøyenenga, Hulderberget, Kalvsjøhagen,

Kinge og Kjørven; noen alene brudd og andre med ovner, forteller en historie om både lønnsomhet og tiltakslust som tjener hadelandsbygdene til ære. Det kan være på sin plass å nevne at denne virksomheten er aktuell den dag i dag med bygdas pukkverk.

Endelig må det til slutt påpekes at parallelt med denne bergverkshistorien kan man ikke unnlate å se at den har en evig følgesvenn. Det er jo nettopp dette vi forstår i skinnbrevet av 1475 som omtaler en «tredeling» av skogsområdet rundt Avalsjøen. Skogen deles nemlig mellom Romerike, Hadeland og «Hyttønæ». Årsaken til at jernverksproduksjonen får dette privilegiet, er selvsagt bergverks behov for kull for å oppnå det høyeste smeltepunkt, kull som en sekundær størrelse fremskaffet i kullmila. Men primært handler det om skog. Slik står både historien om kullmila sentralt i historien vår, men også det spørsmålet man unektelig stiller seg når man kjenner de sørligste deler av Hadeland: Hvordan fant de levekår her – midt i skogen, midt i en tilværelse der jordmangelen er prekær? Svaret gis i den innvandring som vi kan lese genealogisk gjennom strøkets finneinnvandring, og dens «bråter» og andre aktuelle navn for svedjebruk – som nettopp ga folket i skogen en rikholdig kornhøst og grunnlag for å leve der.

AKTUELL GENEALOGISK FORSKING I FORBINDELSE HADELANDS BERGVERKSHISTORIE

1. Middelalderforskningen

Når man endelig setter skinnbrevet fra 1475 inn i en sammenheng, noe tidligere forskning aldri har gjort, betyr det at man kan lese alle andre dokumenter fra middelalderen i et nytt lys. Man har jo tidligere vært skeptisk til alt som fortalte at jernmalmsmelting ble utført i Norge. Man har til og med nektet for at «Hyttønæ» kunne forklares som en virksomhet sett i forbindelse med bergverk i det hele tatt. Nå forholder dette seg heldigvis annerledes i dag. At undertegnede ved hjelp av Randi Bjørkviks arkiv har fått fram i lyset tingbøker som forteller om Dag Lunder (ca. 1570-1641), det vil si far til den siste fra Dyre Sevaldsson-ætta Tosten Dagsen Lilje³, at denne Dag Lunder ble regnet som tidligere eier av Hytten-gården, senere kalt Stubhytten, som ligger rett ved Hyttefossen, der det er funnet rester etter et større smelteverk, gir grunnlag for ny forskning.

Dette forskerarbeidet er langt i fra fullført. Det finnes en pågående forskning og diskusjon angående Dyre Sevaldsson ætta i genealogiske kretser⁴, man har langt i fra sett hele denne slektas fangarmer, om vi skal bruke et sånt uttrykk. Vi snakker uansett om en tid der ekteskapsinngåelser var strategiske, der forbindelser og vennskap var det samme, og ettersom ætten helt konkret har en figur i sin midte, nemlig Dyre Sevaldsson (1485-1547), som var væpner og en «kongens mann», sønn av Sevald Dyreson Lunder (1452-1528), kan vi fint forestille oss hvordan denne familien er tildelt et privilegium mht et jernverk, eller ønsker å holde dette i hevd jfr skinnbrevet 1475. Arkeologiske undersøkelser kan følge opp her; selv et amatørøye kan se at anlegget ved Hyttefossen, samt et annet lenger syd langs Sveselva ved Hanakne, har hatt sine strukturer med vei, steinsetting som fører fossefallet inn i et sidespor, dammer; her er store, store mengder av trekull og slagg som foreløpig gir senmiddelalder datering. Spennende (det er bare fornavnet)!

2. Tingbokforskningen

Ringerike slektshistorisk- og historisk interesserte startet for mange år siden et større prosjekt – nemlig å sørge for at samtlige av Ringerikes tingbøker transkriberes. Resultatet er at nå er samtlige utgitt i bokform. Selvsagt var dette en del av den mikrohistoriske tilnærmingens siktemål. Randi Bjørkvik var tiltaksyter på Hadeland med kurs i gotisk håndskrift, og hun hadde også ønsket om at historielagene, som alle ble stiftet til hennes initiativ på 1970-tall, kunne bidra til lignende arbeid. Det er nok en fare for at de hadelandske historielagene har skuffet Bjørkvik. «Samarbeid er eneste utvei

³ Tosten var prest og uten egne etterkommere, men med en mengde slektninger som meldte seg som interessenter i arvestriden, blant annet den som sto om Hytten.

⁴ Per Reidar Bjørnerud Christiansen «Dyre Sevalsson ætt, og litt om Hove- og Østby-ættene» NSF 1996, s. 387-435, regnes fortsatt som standardverket.

dersom vi ikke skal drive og småpusle i hver vår stue og samle materiale som for den saks skuld kan være samlet før ... Samarbeid med andre historielag, samarbeid med Bygdebokkomiteen for Hadeland, samarbeid med kulturnemdene på Hadeland til fordel for årboka og samarbeid dere imellom, det er det som må til. Vi skal hente inspirasjon og ideer hos hverandre, lære nye metoder, utveksle kunnskap, skape samvær og løse større saker i felleskap ...», sa hun i en tale til Jevnaker historielags stiftelsesmøte. At samarbeid er den eneste veien å gå med hensyn til å utvide Randi Bjørkvik-arkivet, og med hensyn til å videreutvikle det som finnes og det som savnes, er også min mening. Tilgang til tingbøkene gjennom en transkribering der informasjonen gjøres søkbar, er først gjennom et større samarbeid gjennomførlig. At de gir oss vesentlig tilgang for å kunne dekke lakunen mellom kirkebøkene som begynner i 1717 og Finnemanntallet 1686, er et faktum. Sistnevnte tilgang vil jeg særlig understreke som en mulighet til å få fatt i svakheten med Finnemanntallet 1686. Det er nemlig en rekke navn som forsvinner. Vi ser dem nevnt i tingbøkene, men hvor er de i ettertid? Dessuten vil man i andre tilfelle kunne se slektsforhold nevnt som kan forklare tvilsom genealogi. Mange har trukket alt for vidtrekkende konklusjoner ut i fra Finnemanntallet, blant annet de som benytter seg av manntallet for å fastslå en mindre finsk innflytterandel enn tidligere. Det man har sett sporadisk (men aldri systematisk) er at finsk innvandring til Hadeland er betydelig.

3. Andre muligheter

Mange andre muligheter gis med den genealogiske tilnærmelsen; du finner dem her og der i boken. Jeg har for eksempel benyttet tilgjengelige folketellinger, og sett de i sammenheng med andre kilder. Stor var min egen glede da jeg kunne trekke veksler på mine Kongsbergkunnskaper; ja det var som å hilse på en gammel venn da jeg i kirkebryllup, dåp og andre kirkelige høytider i Lunner kirke fant kjenninger som stigeren Lorentz Taxt, «Monseigneur Schwabe» og Christopher Tismand som ingen riktig hadde klart å plassere (Randi Bjørkvik inklusive), mens jeg med den aller største selvfølgelighet visste hvor disse bergmennene kom fra, og hvorledes jeg kunne skaffe ytterligere personalia. Ta folketellingen i 1801 som er fattig på opplysninger. Man får dermed det inntrykk at «Blyverket» på denne tiden hadde svært få ansatte. Men kombinert med ministerialbøkens opplysninger om bosted: får man atskillig flere treff på adressen «Blyverket», og plutselig får man fram mannskap med familie. Den aller siste tilgjengelighet vi har til folketellingen 1891 kan igjen gi en ny innfallsvinkel – som jeg ikke fikk benyttet; nettopp fordi folketellingen 1891 ofte er detaljert på yrkesforhold til både hovedforsørger og biforsørger i husholdet. Her vil man kanskje fange opp bergverksarbeidere for en tid der vi har lite annen dokumentasjon.

Illustrasjon av forfatteren ved Hyttefossen 2015, et spennende bergverkhistorisk sted med spor fra Norges første jernmalmutvinning.

NOEN AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

Boka er nedtegnet, den eksisterer, og det er mitt håp at den leses – og brukes. Til så mangt. For det første ønsker jeg at min tilstedeværelse på bruddene, og smelteverkene, selve åstedene for bergverk på Hadeland, at den lar seg lese: Helt enkelt at min begeistring smitter! Men at jeg har nådd det muntlige fortellernivå, som den jeg opplevde med mine besteforeldre (pluss tante Sine som vi kalte henne), har jeg selvsagt ikke. Jeg er like storkrevende her som Randi Bjørkvik. Det må et «*kunstner- og forskersinn til i forening*», sa hun om arbeidet med å skrive en bygdebok. Selv fastslo hun at hun selv var alt for mye en «*filister*». De øyeblikkene jeg har kommet nær det muntlige som da jeg liksom hører Anders Blisten forklare dette med ovnsverket ved Hyttefossen: «*Det har hendt og fremdeles hender ting i Lunner som ikke Gud og hvermann vet; for eksempel ovnstøperiet her i Lunner*», kjenner jeg stor glede. I forbifarten riktignok, der både Bjørkvik og jeg fortsetter med dette vi er opptatte av, nemlig detaljene – og sammenhengene.

Det har egentlig aldri blitt uttrykt helt tydelig at jeg har skrevet boka med et genealogisk utgangspunkt, derfor retter jeg en takk til Torun Sørli og DIS-Oppland, som ba meg om å skrive denne artikkelen. Så kan det passe helt avslutningsvis å understreke at jeg aldri har hatt eller (etter det mange, mange års genealogi har bekreftet) vil få slekt i Hadeland. Men kanskje dette er et viktig moment? Genealogi har nemlig svært mange fallgruver, ikke minst detaljenes. Randi Bjørkvik og jeg har dette felles; vi kom utenfra. Vi har gitt våre bidrag. Om de ikke blir satt pris på, så Hadeland om det. Vi har hatt en herlig tid her uansett, med forskningens utallige gleder, det er det viktigste av alt, uansett. Og det ville kanskje trøstet Randi Bjørkvik at jeg benytter arkivet hennes enda, og at det bør jobbes videre med, som hun ønsket, er min overbevisning. Men da bør genealoger og andre mikrohistorikere på Hadeland innse at vi bør samarbeide.

Kilder til videre fordypelse:

Berg, Rune Arenfeldt (2013) «Bergverk på Hadeland : en glemt historie om mennesker og malm» / AS Randsfjordmuseene

Berg, Rune Arenfeldt (2013) «Amund Larsen Gulden (1823-1901) : fra en brav Medborger til en Tilbaketrukken» / Årbok for Hadeland 2013

Bergsrud, Hans (2009) «Randi Bjørkviks arkiv : digitalisert privatarkiv» / Randsfjordmuseene AS

Buan, Stein (2005) «Gerhardsenlandet» / Boksmia

Hadeland Folkemuseum er i besittelse av det originale Rand Bjørkviks arkiv som jeg har brukt aktivt, og som jeg vil oppfordre andre genealoger på Hadeland til både å benytte, som å tenke ut hvordan kan videreutvikles i fremtiden. Ellers har undertegnede benyttet seg av alle andre tilgjengelige herligheter som finnes på nettet og som lar seg utnytte.